

ko Nobel-palkinto Virtasta olemaan aktiivinen alalla, jolla hän Paasikiven mukaan oli ”tyhmä ja taitamaton”?

Kun von Euler muistelmiensa mukaan ”ajoi Virtaselle Nobel-palkinnon vastoin Barthelin epäilyjä”, sijoitti hän Suomen sodanjälkeisen politiikan pelilaudalle varsin näkyvän, ristiriitoja herättäneen pelinappulan.

”The history of the prize is a history of using the Prize”, muistuttaa Friedman meitä.¹

Ilmaan jää kysymys, olisi-ko Suomi pärjännyt lopulta yhtään huonommin ilman sitä ensimmäistäkään tiede-nobeliala? AIV-rehu ei tehnyt kansainvä-

listä läpimurtoa, ja Virtasen oli koetilallaan luovuttava biologisesta typpilannoittamisesta kannattamattomana.

Entä historiallisen kokeemme lopputulos? Nobel-palkinto näyttää olleen läsnä suuren osan Virtasen elämästä. Se on saattanut myötävaikuttaa hänen suuntautumiseensa epäonnisiin typensidonnan tutkimuksiin, mutta varmasti palkinto lisäsi hänen toimintamahdollisuuksiinsa ja resurssejaan. Palkinto sinänsä ei välttämättä ollut Virtasen merkittävin saavutus, eikä sota-ajan tunnustus kelpaa sellaisenaan malliksi nyky-Suomelle.

Sen sijaan Virtasen ura kokonaisuutena on kannustava esimerkki, josta Perko antaa yksityiskohdista rikkaan, erittäin mielenkiintoisen kokonaiskuvan, joka jättää samalla tilaa analyttisemmälle jatkotutkimukselle. Virtasen tapa organisoida tutkimus palvelemaan kansanterveyttä ja taloutta, biokemian koulukunnan luominen, uusien tutkimusalojen käynnistäminen, laajat kansanväliset yhteydet ja tieteellinen julkaisutoiminta sekä aikaansa edellä olevat tiedepoliittiset aloitteet. Tästä kaikesta Suomi hyötyi erittäin paljon, mutta niistä ei valitettavasti nobeleita jaeta.

Subjektiivisen hyvinvoinnin voimavirratt

MATTI VIRTANEN

Hyvän elämän sosiaalipsykologia -kirja peilaa hyvinvointitutkimuksen tämän vuosituhannen suurta käännettä elämän määrällisten puitteiden kuvaamisesta sen kokemuksellisuuden suuntaan. Millaiset sosiaaliset ja yksilölliset voimavirratt tuottavat nykyisessä yhteiskunnassa merkitykselliseksi koettua elämää ja millaiset paineet sitä vähentävät?

Kirjan artikkelit jakautuvat kolmeen osastoon. Niistä ensimmäisessä analysoidaan, millaista sosiaalisuutta ja tunneälyä mielekäs toiminta nyt edellyttää. Työ- ja yksityiselämän murrokset ovat nostaneet ihmisten sosiaaliset taidot aivan uudella tavalla keskiöön. Anita Saaranen-Kauppinen tekee artikkelissaan olennaisen erottelun sosiaalisuuden

ja sosiaalisen taitavuuden välillä. Sosiaalisuus on seurallisuutta ja tarvetta olla tiheästi muiden ihmisten kanssa, sosiaalinen taitavuus taas kykyä selvittää ja onnistua sosiaalisissa tilanteissa. Sosiaalisuuden aste (ekstroverttius /introverttius) on pitkälti synnynnäinen temperamenttipiirre, sosiaaliset taidot ovat opittuja tai opittavissa. Anita Saaranen-Kauppinen on tutkinut tekniikan alan koulutettujen näkemyksiä sosiaalisesta taitavuudesta. Tulosten mukaan olennaista on toimia työyhteisössä tavoitteisesti mutta joustavasti, määrätietoisesti mutta diplomaattisesti – eli jämäkästi.

Jotta näin voisi toimia, on oltava empaattinen. Elisa Aaltola erottaa artikkelissaan kolme

Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.)
Hyvän elämän sosiaalipsykologia
Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi
UNipress, 2014

selkeästi erilaista empaattisuuden muotoa. Affektiivinen empatia on suoraa eläytymistä, resonaatiota, toisen kokemukseen ja tunnetiloihin. Kognitiivinen empatia perustuu toisten havainnointiin ja päättelyyn, ja se voi olla neutraalia tai etäännyttävää. Projektiivisessa empatiasa yksilö sijoittaa itsensä toisen tilalle ja kuvittelee, miltä itsensä tuntuisi vastaavassa tilanteessa. Useimmat ihmiset käyttävät näitä kaikkia empatian muotoja

arkielämässään: eläydymme toisen suruun tai iloon, mutta pyrimme myös päättämään, mistä ne johtuvat, ja pohdimme myös, miltä meistä itsestä toisen tilanteesta tuntuisi.

Moraalisessa mielessä kaikki empatian muodot eivät Aaltolan mielestä kuitenkaan ole samanarvoisia. Erityisesti lahjakkuus kognitiivisessa empatiassa voi tarjota työkaluja muiden hyväksikäytölle. Esimerkiksi psykopaatit ovat taitavia lukemaan muiden ihmisten mielenliikkeitä, tunnistamaan pelkoa ja epävarmuutta – mikä mahdollistaa muiden kontrolloinnin ja manipuloinnin. Projektiivisesta empatiasta taas voi helposti tulla itsekeskeisyyden nurinkääntynyt muoto. Moraalisesti kestävimpanä Aaltola pitää affektiivista eläytymistä toisen mielialoihin.

Toisenlaisen katseen nykyiseen toiminnan maailman luoninomaaisessa ja ilmaisuvoimaisessa artikkelissaan Oili-Helena Ylijoki. Ylijoen teema on ajan historia. Länsimaissa (ja nykyisin lähes kaikkialla) se tarkoittaa kelloajan voittokulkua, jonka kehityksen Ylijoki esittää kolmivaiheisena draamana. Kelloajan juuret ovat keskiaikaisessa benediktiläisluostarissa, jossa kehitettiin mekaaninen kello. Sen avulla luotiin tiukka ja säännöllinen vuorokausirytmiksi säätämään munkkien elämää. Kello toimi siten alusta pitäen aikakurin välineenä, joka ohjasi munkkeja välttämään ajan tuhlausta. Kelloajan tehostama palvelus varmisti viime kädessä kuoleman jälkeistä tulevaisuutta, sen avulla pyrittiin turvaamaan sielun pelastus.

Kelloajan voittokulku lähti kiitoon draaman toisessa eli teollistumisen vaiheessa. Agraariyhteiskunnan vuodenaikojen kier-

toon perustunut syklinen aikakäsitys alkoi kiihtyvästi väistyä, kun kelloaika ja raha löysivät toisensa. Ajan tuhlauksen välttämisen yhdistettiin maalliseen vaurastumiseen, jotka molemmat tähtäsivät pelastukseen. Kun uskonnollisuuden merkitys väheni, varallisuuden hankinnasta ja voiton tavoittelusta katosi tuonpuoleinen päämäärä ja niistä tuli arvo itsessään.

Draaman kolmas vaihe on meneillään juuri nyt, kun olemme siirtymässä 24/7-yhteiskuntaan. Se merkitsee kaikkinaisen vauhdin ja muutoksen kiihtymistä. Perustana on edelleen työelämän yhä pakottavammaksi käyvä kelloaika, mutta samalla sitä haastamaan ja rikkomaan tulee verkosto aika. Globaalissa internet-maailmassa aika on samanaikaista kaikkialla. Tarjolla on vuorokauden ympäri valtava ja koko ajan kasvava määrä houkuttelevaa nähtävää, kuultavaa ja koettavaa. Ja kun uskonto ja sen mukana usko tuonpuoleisesta palkinnosta on hiipunut, hyvä elämä ymmärretään nyt rikkaaksi tämänpuoleisuudeksi, jossa yksilön velvollisuus on kerätä maksimaalinen määrä kokemuksia ja elämyksiä. On eletävä koko ajan täysillä, mahdollisimman paljon kelloajasta riippumatta.

Samaan suuntaan toimii kiihtyvän muutosvauhdin lisäämä kaikkinaisen epävarmuus. Menneisyyden saavutuksilla ja meriteillä on enää lähinnä historiallista arvoa, koska ne eivät kerro henkilön osaamisesta tässä ja nyt. Työelämässä ihmiset elävät pysyvästi eräänlaista koeaikaa, jossa on jatkuvasti osoitettava kelpoisuutensa. Sama epävarmuus kutistaa myös tulevaisuuden. Kun menneisyyden varaan ei voi nojautua ja tulevaisuutta

on mahdoton ennustaa, ainoa mikä jää jäljelle on ”laajentunut nykyisyys” ja ”hetken tyrannia” – ja niiden mukana kiihtyvä kiire ja paheneva aikapula.

Kirjan toinen osasto etsii merkitykselliseksi koetun elämän edellytyksiä perinteisemmin eli käänteisesti, ongelmien ja häiriöiden kautta. Osaston viisi artikkelia (kirjoittajina Klaus Helkaman työryhmä, Anja Koski-Jännes, Jukka Valkonen, Mikko Saastamoinen ja Irmeli Järventie) pureutuvat erityisesti riippuvuukseen ja masennuksen kehitykseen. Kaikki tekstit ovat laadukkaita, mutta Mikko Saastamoisen ansiokas artikkeli masennuksen ja yhteiskunnan tilan välisestä yhteydestä on syytä nostaa esiin. Saastamoinen esittelee rinnan kilpailevia selityksiä masennuksen kasvun syistä länsimaissa viime vuosikymmeninä. WHO:n tilastojen mukaan masennuksesta kärsii globaalisti 350 miljoonaa ihmistä. Suomen tilastojen mukaan masennuslääkkeiden kuluus kymmenkertaistui vuosina 1990–2010. Ranskassa masennuksen määrä kuusinkertaistui vuodesta 1970 vuoteen 1996. Puhutaan masennusepidemiasta.

Saastamoista pelkistään selitysmallit voi jakaa kolmeen ryhmään: elämäntavan rappeutumisen seurauksiin; lääketieteen ja terapiakulttuurin kehitykseen; ja kriittisiin yhteiskuntanäkemyksiin.

Ensimmäisen ryhmän selitykset perustuvat modernin elämäntavan ihmisten fyysistä kuntoa heikentäneisiin seurauksiin. Ylipaino, väärä ruokavalio ja liikunnan puute lisäävät kaikki tutkitusti masennuksen riskiä. Toinen selitysmalli näkee keskeiseksi tekijäksi 1980-luvulla kehitetyt uudet masennus- ja mieliala-

lääkkeet, kuuluisimpana Prozac. Uusien lääkkeiden myötä masennuksen diagnosointia väljennettiin niin, että normaaliin elämään kuuluvat surut ja ahdistukset (kuten lapsen tai puolison kuolema, avioero tai potkut töistä) yhdistettiin samaan kategoriaan kuin syvä masennus ilman ulkoista syytä (jollainen on Saastamoisen mukaan määrällisesti suhteellisen harvinainen). Tämän selitysmallin mukaan masennuksen yleistymisessä kyse on määrittelyerheestä. Kolmannessa selitysrhymässä on kyse yhteiskuntakriittisistä aikalaisanalyyseista, joissa masennuksen kasvun nähdään johtuvan kapitalistisen yhteiskunnan eri tavoin pahenevista patologioista.

Miten nämä selitysmallit suhtautuvat toisiinsa? Johtopäätöksissään Saastamoinen ei ota jyrkkää kantaa, mutta lukijan silmissä ne paljolti kumoavat tai peit-

tävät toisensa. Jos uudet lääkkeet ja diagnoosien väljeneminen ovat painavin selitys, yhteiskuntakriittiset näkemykset liudentuvat. Jos taas elämäntavan rappeutumisen seuraukset ovat vaikuttavin tekijä, uudet lääkkeet ja terapiamuodot vain vastaavat jo syntyneisiin tarpeisiin. Saastamoisen varsinainen johtopäätös on, että selvyttä asiaan ei synny sen paremmin tilastojen kuin nojatuolifilosofiankaan keinoin. Tarvitaan uudenlaista empiiristä tutkimusta, jollaiseksi Saastamoinen suosittelee Vilma Hännisen kehittämää narratiivista, yksilöiden elämänhistorian ainutkertaisuutta rekonstruoivaa tutkimusotetta. Riittävä määrä erilaisia elämänhistorioita ja niiden vertailua voisi paljastaa ne toiminnalliset polut, jotka erilaisiin masennuksen laatuihin johtavat – ja ne polut, joiden avulla erilaisista masennuk-

sista on joko selvitty tai sitten ei.

Esipuheessa kirjan toimittajat sanovat, että teos on samanaikaisesti sekä Vilma Hännisen 60-vuotisjuhlakirja että oppikirja aihepiirin teemoista – varsin perustellusti, sillä sen verran tasokas ja virittävä se juhlakirjaksi on. Hänninen on toiminut tutkijana ja opettajana kaikissa sosiaalipsykologiaa opettavissa yliopistoyksiköissä Suomessa, viimeksi professorina ensin Kuopion ja myöhemmin Itä-Suomen yliopistossa vuodesta 2005 lähtien. Vilma Hännisen tutkimukselliset näkemykset ja ideat vaikuttavatkin monien artikkelien taustalla – myös kirjan kolmannessa osastossa, jossa keskitytään laadullisen metodologian kehittämisteemoihin, kirjoittajina Tarja Aaltonen, Pasi Hirvonen, Pekka Kuusela ja Kaarina Mönkkönen.

Mysteereistä suurin

PEKKA WAHLSTEDT

Onko maailmassa suurempaa mysteeriä kuin ihmisen mieli? Mieltä ovat tutkineet niin filosofit ja psykologit kuin biologit ja aivotutkijatkin. Ja tutkivathan yhteiskuntatieteilijät, uskontotieteilijät ja muut humanistit ihmismieltä välillisesti sen tuotosien kautta.

Vuosina 2007–2008 Helsingin yliopistossa kokoontuikin yli sata eri tieteiden aloja edustavaa tutkijaa Mieliforumiin luennoimaan ja keskustelemaan ih-

misen mielestä. Professori Riitta Harin johdolla filosofit, psykiatrit, taloustieteilijät, aivotutkijat, systeemiteoreetikot, farmakologit, informaatiotekniikan tutkijat ja neurobiologit pureutuivat mysteereistä suurimpaan.

Tulokset, tai ainakin tärkeimmät niistä, on tiivistetty *Ihmisen mieli* -kirjaan. Kirjan avaa aivotutkimukseen paneutuva artikkeli. Aivotutkimus on edistynyt jättäiläisen harppauksin viime vuosina, ja myös mediassa

Riitta Hari & al.
Ihmisen mieli
Gaudeamus, 2015

paljon esillä olleeseen alaan liittyy paljon harhaluuloja. Tavallisin on uskomus, että mieli voidaan palauttaa aivoihin ja että aivot tuottavat ajatuksia mekaanisesti kuin munuaiset virtsaa.

Aivot kyllä ovat mielen rakennuksen perusta – eihän kukaan voi ajatella ilman aivoja – mutta